

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Філософський факультет

Кафедра етики, естетики та культурології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заст. декана
філософського факультету
Комаха Л.Г.

_____ 2017 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

КУЛЬТУРНІ ІНСТИТУТИ ТА КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА

для студентів

галузь знань	03 Гуманітарні науки
спеціальність	034 Культурологія
освітній рівень	Магістр
освітня програма	Культурна антропологія, іноземна мова
спеціалізація	
вид дисципліни	вибір ВНЗ

Форма навчання	денна
Навчальний рік	<u>2017/2018</u>
Семестр	I
Кількість кредитів ECTS	3
Мова викладання, навчання	
Та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	екзамен

Викладачі: Маслікова Ірина Ігорівна, к.ф.н., доцент кафедри етики, естетики та культурології

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

КИЇВ – 2017

Розробники: *Маслікова Ірина Ігорівна, к.ф.н., доцент кафедри етики, естетики та культурології*

Затверджено

«_____» _____ 2017 р.

Зав. кафедри етики, естетики та культурології

_____ (Панченко В.І.)

Протокол № 1 від «28» серпня 2017 р.

Схвалено науково - методичною комісією філософського факультету

Протокол від «28» серпня 2017 року №1

Голова науково-методичної комісії _____ (Маслікова І.І.)

«_____» _____ 20__ року

ВСТУП

1. Мета дисципліни – забезпечення стійкої системи знань про специфіку державного управління у сфері культури та функціонування культурних інститутів як основних суб'єктів соціокультурної діяльності.

2. Вимоги до вибору навчальної дисципліни:

1. До початку вивчення цього курсу студенти мають **знати** основні етапи та характеристики історико-культурного процесу; основні здобутки матеріальної та духовної культури; історію становлення та розвитку мистецтва, особливості функціонування в системі культури певної історичної епохи.

2. **Вміти** збирати та інтерпретувати інформацію щодо феноменів та явищ культури, культурних процесів та подій; застосовувати основні терміни, категорії та класифікації культурології в аналізі соціально-культурних явищ та процесів; пояснювати сутність феномену культури, її ролі у людському житті;

3. **Володіти елементарними навичками** наукового дослідження та управління інформацією; критичного ставлення та прогнозування стосовно політичних, економічних, культурно-мистецьких подій та явищ; використання іншомовних фахових культурологічних інформаційних джерел.

3. Анотація навчальної дисципліни: дисципліна «*Культурні інститути та культурна політика*» належить до переліку дисциплін вибору ВНЗ та викладається у I семестрі магістратури. Навчальна дисципліна знайомить студентів із історичним процесом становлення й розвитку культурних інститутів до сучасних організаційно-правових форм та участю держави в їхньому функціонуванні. З'ясовуються поняття та сутність діяльності у сфері культури, соціального та культурного інституту, культурної політики. Виявляються основні тенденції дослідження культурних інститутів та культурної політики у річищі прикладної культурології, філософії, соціології, економічній теорії. Розглядаються види та функції, організаційно-правові форми культурних інститутів. Визначається мета, завдання, основні напрямки, інструменти та моделі культурної політики. Особлива увага приділяється порівняльному аналізу національних культурних політик та загальним принципам, пріоритетам, поточним проблемам культурної політики України. Досліджується та аналізується законодавчо-нормативна база діяльності сучасних культурних інститутів в Україні. Послідовно розглядається специфіка історичного становлення та функціонування релігійних, акумуляційних, мистецьких, дозвіллевих, освітніх культурних інститутів. Відповідно аналізується поточний стан цих культурних інститутів та інструменти культурної політики, які здатні змінити його в напрямку більш ефективного та продуктивного функціонування.

4. Завдання (навчальні цілі) – надати студентам цілісну систему знань про сучасні інституціоналізовані види діяльності у сфері культури. Ознайомлення із теорією дослідження культурних інститутів та особливостями їх становлення і функціонування, а також із практикою реалізації культурної політики як в зарубіжних країнах, так і в Україні, дозволить сформулювати у студентів навички аналізу поточної ситуації у сфері вітчизняної культури.

5. Результати навчання:

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація 4. автономність та відповідальність)	Методи викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з
---	---------------------------------------	----------------------	---------------------------------------

Код	Результат навчання			дисципліни
	Знати:			
1.1	головні тенденції дослідження культурних інститутів в прикладній культурології, філософії, соціології, економічній теорії	Лекція, самостійна робота	Письмова контрольна робота, екзамен	5
1.2	головні тенденції дослідження культурної політики в прикладній культурології та соціології культури	Лекція, самостійна робота	Письмова контрольна робота, екзамен	5
1.3	основи законодавства України у сфері культури та організаційну структуру управління у сфері культури в Україні	Лекція, семінар, самостійна робота	Усна доповідь, дискусії, презентація самостійного дослідження екзамен	6
1.4	загальні принципи, пріоритети, напрямки, інструменти та моделі національних культурних політик (Україна, США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Японія, країни Східної Європи).	Семінари, самостійна робота	Усна доповідь, дискусії, письмова контрольна робота, екзамен	8
1.5	особливості функціонування акумуляційних культурних інститутів та тенденції державної політики в цій галузі (музеї, бібліотеки, архіви)	Лекція, семінар, самостійна робота	Усна доповідь, дискусії, презентації самостійного дослідження	8
1.6	особливості функціонування мистецьких культурних інститутів та тенденції державної політики в цій галузі (творчі об'єднання, галереї, арт-бізнес)	Лекція, семінар, самостійна робота	Усна доповідь, дискусії, презентації самостійного дослідження	8
	Вміти:			
2.1	демонструвати знання спеціалізованої літератури із досліджень культурних інститутів та аналітичних матеріалів щодо культурної політики	Семінар, самостійна робота	Усні доповіді, презентація самостійного дослідження, екзамен	5
2.2	демонструвати знання законодавчо-нормативних документів, що регулюють діяльність у сфері культури в Україні	Семінар, Самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження, екзамен	10
2.3	виявляти основні проблеми функціонування культурних інститутів та їхнього державного управління в Україні	Семінар, Самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження	7
2.4	здійснювати дослідження історичного становлення та розвитку різних видів культурних інститутів	Семінар, Самостійна робота	Презентація самостійного дослідження, екзамен	6

2.5	збирати, систематизувати та презентувати інформацію про оригінальний та креативний досвід функціонування сучасних культурних інститутів	Семінари, Самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження	10
2.6	оцінювати стан, тенденції та перспективи розвитку сфери культури	Семінари, самостійна робота	Дискусії, презентація самостійного дослідження	7
комунікація:				
3.1	використовувати знання іноземних мов для аналізу інформаційних інтернет-ресурсів, читання новітньої культурологічної літератури в підготовці до семінарських занять та написання самостійних робіт;	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, презентації самостійного дослідження	3
3.2	презентувати результати проведених досліджень та здійсненої самостійної роботи у вигляді доповідей, повідомлень, презентацій;	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження,	3
3.3	вести полеміку стосовно питань організації та здійснення основних напрямків діяльності культурних інститутів, а також реалізації національної культурної політики в Україні на основі володіння категоріально-поняттєвим апаратом культурології.	Семінари	Дискусії	3
автономність та відповідальність:				
4.1	шукати та критично опрацьовувати матеріали про функціонування сучасних культурних інститутів	Семінари, самостійна робота	презентація самостійного дослідження,	3
4.2	нести відповідальність за достовірність та політико-ідеологічну незаангажованість проведених досліджень культурної політики різних країн	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, презентація самостійного дослідження,	3

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни					
Програмні результати навчання	.1	.2	.1	.1	.2

7. Структура курсу: у курсі передбачено 2 змістових частини. Заняття проводяться у вигляді лекцій, семінарів, з використання інтерактивних методів навчання. Завершується дисципліна екзаменом.

Перша частина курсу присвячена з'ясуванню специфіки та сутності культурних інститутів та культурної політики

Друга частина курсу присвячена дослідженню становлення і розвитку різних видів культурних інститутів та з'ясуванню участі держави в їх управлінні.

8. Схема формування оцінки:

8.1. Форми оцінювання

Контроль знань здійснюється за системою ECTS, яка передбачає дворівневе оцінювання засвоєного матеріалу, зокрема **оцінювання теоретичної підготовки** – результати навчання (**знання 1.1 – 1.6**), що складає 40% від загальної оцінки та **оцінювання практичної підготовки** – результати навчання (**вміння 2.1-2.6**); (**комунікація 3.1-3.3**); (**автономність та відповідальність 4.1-4.2**), що складає 60% загальної оцінки.

Критерії оцінювання:

1. Усна відповідь / контрольна робота:

5 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, використовуючи обов'язкову та додаткову літературу

4 бали - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу. Допускаються несуттєві неточності

3 бали – в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, не спирається на необхідну навчальну літературу, Має у відповіді суттєві неточності

2 бали – не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки у відповіді

2. Доповнення / дискусія:

3 бали – доповнення змістовне, ґрунтовне, конструктивно доповнює обговорення теми,

2 бали – доповнення змістовне

1 бал – доповнення містить інформацію, що суттєво не розширює дискусію

3. Конспект першоджерел:

2 бали – студент опрацював необхідний текст із цитуванням та відповідними власними зауваженнями та поясненнями

1 бал – студент законспектував текст без цитувань та пояснень

4. Самостійна робота / контрольна робота:

7-6 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність, достовірність, незаангажованість проведеного дослідження / письмової роботи

5-4 балів - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно

його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність та достовірність проведеного дослідження / письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

3-2 балів - в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності

1-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

5. Кожне питання в екзаменаційній роботі (в білеті 2 питання):

20-16 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність, достовірність, незаангажованість письмової роботи

15-11 балів - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність та достовірність проведеного дослідження / письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

10-6 балів - в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності

5-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

Семестрову кількість балів формують бали, отримані студентом у процесі засвоєння матеріалу з усіх двох частин. Загальна семестрова оцінка складаються із балів, отриманих за аудиторну роботу, індивідуальну самостійну роботу та контрольну роботу

8.2 Організація оцінювання:

Семестрова робота		Семестрова кількість балів	
		Min – 36 бали	Max – 60 балів
Усна відповідь ¹	До теми: 2-6 протягом вересня та жовтня	«4» x 2 = 8	«2» x 5 = 10
Доповнення, участь в дискусіях	До теми: 2-6 протягом вересня та жовтня	«1» x 1 = 1	«3» x 1 = 3
Самостійна індивідуальна робота	До теми 5: Підготовка та презентація дослідження проблем культурної політики в Україні на базі аналітичних оглядів проекту «Культура 2025» (Додаток самостійної роботи студента) кінець	«4» x 1 = 4	«7» x 1 = 7

	жовтня		
	До тем 7-11: Підготовка досліджень культурних інститутів та участі держави в їхньому управлінні у вигляді письмових презентацій (Додаток самостійної роботи студента) кінець листопаду	«4» x 5 = 20	«7» x 5 = 35
Контрольна робота	До тем 1-5	«3» x 1 = 3	«5» x 1 = 5
Загальна семестрова оцінка		36	60

¹ у разі відсутності студента на семінарському занятті, розглянуті на семінарі питання відпрацьовуються у письмовій формі.

Підсумкове оцінювання у формі екзамену: підсумкова кількість балів з дисципліни (максимум 100 балів), яка визначається як сума (проста або зважена) балів за систематичну роботу впродовж семестру та оцінки за екзамен. Екзаменаційне оцінювання відбувається в письмовій формі. Білет складається з 2 питань, кожне з яких оцінюється за шкалою 20 балів, що в загальному підсумку дає 40 балів за екзамен. Таким чином, підсумкова оцінка складається із суми семестрової кількості балів (60 балів) та екзаменаційної роботи (40 балів).

При простому розрахунку отримуємо:

	Семестрова кількість балів	Екзамен	Підсумкова оцінка
<i>Мінімум</i>	36	24	60
Максимум	60	40	100

Шкала відповідності:

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59
Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ І СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ п/п	Назва лекції	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Самостійна робота
Частина 1. Поняття та сутність культурних інститутів				
1	Тема 1. Предмет та завдання курсу «Культурні інститути та культурна політика»	1		2
2	Тема 2. Поняття та сутність діяльності у сфері культури	1	2	2
3	Тема 3. Поняття та сутність культурного інституту	2		2
4	Тема 4. Поняття та сутність культурної політики	2	2	4
5	Тема 5. Культурна політика України	2		
	Презентація індивідуальної самостійної роботи на тему «Проблеми культурної політики в Україні»		2	10
6	Тема 6. Національні культурні політики: зарубіжний досвід		2	6
	Контрольна робота		1	
Частина 2. Становлення та розвиток культурних інститутів та участь держави в їх управлінні				
7	Тема 7. Релігійні культурні інститути: історія та сучасність Індивідуальна самостійна робота: конспект текстів			9
8	Тема 8. Акумуляційні культурні інститути: музеї, музейна справа та музейна політика Індивідуальна самостійна робота			9
9	Тема 9. Акумуляційні культурні інститути: бібліотеки та державна політика в галузі бібліотечної справи Індивідуальна самостійна робота			9
10	Тема 10. Мистецькі культурні інститути: творчі об'єднання та художня політика Індивідуальна самостійна робота			9
11	Тема 11. Мистецькі культурні інститути: галереї та арт-бізнес Індивідуальна самостійна робота			9
	ВСЬОГО	8	9	71

Загальний обсяг **120 год.**, в тому числі:

Лекцій - **8 год.**

Семінари - **9 год.**

Самостійна робота - **71 год.**

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна: (Базова)

1. Аванесова Г.А. Культурно-досуговая деятельность: Теория и практика организации: Учебное пособие для студентов. – М.: Аспект Пресс, 2006.
2. Дуков Е.В., Жидков В.С., Осокин Ю.В., Соколов К.Б., Хренов Н.А. Введение в социологию искусства: Учебное пособие для гуманитарных вузов. – СПб.: Алетейя, 2001..
3. Каленюк І.С. Економіка освіти: навч.посібник. – К.: Знання України, 2005.
4. Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д. Социально-культурная деятельность: Учебное пособие. - М.: МГУКИ, 2004.
5. Михайлова Л.И. Социология культуры: Уч. пособие. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2004.
6. Переверзев М.П., Косцов Т.В. Менеджмент в сфере культуры и искусства: Учеб.пособие. – М.: ИНФРА-М, 2009.
7. Старикова Ю.А. Музееведение. Конспект лекций. – М.: Приор-издат, 2006.
8. Суворов Н. Галерейное дело: Искусство в пространстве галереи. – СПб.: Изд-во С.-Петербур.ун-та, 2006.
9. Философия культуры. Становление и развитие. — СПб.: Издательство «Лань», 1998. — 448 с.

Додаткова:

1. Астафьева О.Н. Культурная политика: теоретическое понятие и управленческая деятельность: лекции. М.: Изд-во РАГС, 2010. 69 с. http://www.cr-journal.ru/rus/journals/20.html&j_id=3
2. Богуцький Ю.П. Українська культура в європейському контексті / За ред. Ю.П. Богуцького. — К.: Знання, 2007. — 679 с. http://libfree.com/132543076-kulturologiyaukrayinska_kultura_v_yevropeyskomu_konteksti_bogutskiy_yup.html
3. Буценко О. Компендіум культурних політик і тенденцій в Європі: профіль Україна, 2011 http://www.culturalpolicies.net/down/ukraine_ol_022011.pdf
4. Востряков Л.Е. Культурная политика: концепции, понятия, модели // Материалы семинара «Культура на границах», Москва: Институт культурной политики, 2004 <http://www.cpolicy.ru/analytics/80.html>
5. Гриценко О. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_1.php
6. Діяльність будинків культури по задоволенню потреб територіальних громад: звіт за результатами дослідження. – Кіровоград: Інститут соціокультурного менеджменту, 2010. – 64 с. <http://www.lacenter.org.ua/2010-08-10-09-54-42/2010-08-11-06-13-59/317--2010.html>
7. Дослідження проблем узгодження законодавчої бази культури України із законодавством для сфери культури Європейського Союзу. Аналітичний огляд та рекомендації. Авт.колектив під керівництвом Гриценко О. http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2006_dosl_4.php
8. Жидков В.С., Соколов К.Б. Искусство и общество. – СПб.: Алтейя, 2005.
9. Здіорук С.І., Литвиненко О.М., Розумна О.П. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті. Аналітична доповідь. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2012. http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kul%5C_tura2012-6090f.pdf
10. Современное искусство и отечественный художественный рынок. – СПб.: СПбГУП, 2005.

11. Культурна політика в Україні Аналітичний огляд Редактор-упорядник, керівник авторського колективу – О.Гриценко
http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2007_s1.php
12. Культурна політика України – оцінка міжнародних експертів: Рада культурної співпраці при Раді Європи березень 2007
<http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/index>
13. Мастеница Е.Н. Новые тенденции в развитии музея и музейной деятельности // Триумф музея? – СПб.: «Осипов», 2005. – С.138-145.
14. Матвійчук О.Є. Тенденції розвитку соціокультурної діяльності бібліотек
http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Uk_msshr/2010_16_2/matvij.pdf
15. Мотульский Р. С. Библиотека как социальный институт. – Мн.: Бел. гос. ун-т культуры, 2002. – С. 3-7, 13-230, 232-278, 332- 374.
http://old.nlb.by/director/images/stories/docs/CD-ROM/soc_inst/soc_inst.htm
16. «Теорія та практика виставочної справи» (1995) -
http://www.terraincognita.in.ua/001/ti3/03_04ua.html
17. Петрова О.П. Украинский опыт радикального искусства. От бунта к рынку. // Международный журнал исследований культуры. Теория искусства и художественное воображение XXI века.- № 2(3) 2011
<http://www.culturalresearch.ru/ru/archives/66-art2011>
18. Равинский Д. Перспективы библиотек // «НЛО» 2005, №74 Идеология институтов памяти: социологическая перспектива
<http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/ra33.html>
19. Розин В.М. Становление и особенности социальных институтов: культурно-исторический и методологический анализ. – М.: Книжный дом «Либроком», 2013. – 160 с.
20. Ярошенко Н.Н. Социально-культурная деятельность в контексте формирования новых качеств социального взаимодействия // Ученые записки / Под науч. ред. Т.Г. Киселевой, В.И. Черниченко, Н.Н. Ярошенко. - М.: МГУКИ, 2001. - Вып. 23. - С. 39-47.

Інтернет ресурси

1. Культурна політика Європейського Союзу <http://www.viche.info/journal/772/>
2. http://www.rau.su/observer/N08_93/016.HTM
3. Культурна політика Німеччини <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/mazuryk.htm>
4. Культурна політика США http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_1_h2_2.php
5. Культурна політика Великої Британії
http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_1_h2_3.php
6. Культурна політика Франції http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_1_h2_4.php
7. Культурна політика Східної Європи
http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_1_h2_5.php
8. Культурна політика Японії <http://www.zpu-journal.ru/zpu/contents/2009/2/Moshniaga/7.pdf>
9. Правове регулювання сфери культури в окремих країнах
http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2006_dosl_4.php
10. Національна спілка письменників України <http://nspu.org.ua/frontpage/ukr>
11. Національна спілка кінематографістів України
<http://www.ukrkino.com.ua/about.php>
12. Національна спілка композиторів України <http://www.composersukraine.org/>
13. Спілка майстрів народного мистецтва України
<http://uazakon.com/document/tpart17/isx17631.htm>
14. Національна спілка фотохудожників України <http://www.photospilka.com/>

15. Національна спілка художників України <http://www.nshu.org.ua/>
16. Національна спілка архітекторів України <http://nsau.org/>
17. Міжнародна конфедерація спілок художників <http://www.confederation-art.ru/ru/index.php>
18. Образование в США <http://tme-group.com.ua/node/4>
19. Высшее образование в США http://www.langust.ru/review/high_usa.shtml
20. Образование в Великобритании <http://tme-group.com.ua/node/5>
21. Образование в Германии <http://tme-group.com.ua/node/6>
22. Обучение во Франции <http://tme-group.com.ua/node/8>
23. Образование в Канаде <http://tme-group.com.ua/node/7>
24. Журнал «Библиотечное дело», архив номеров 2003-2012 гг <http://www.bibliograf.ru/issues/>
25. Статті з питань освіти на Освітньому порталі <http://www.osvita.org.ua/articles/>
26. «Динамічний музей» <http://www.museums.org.ua/ru/detalnishe-pro-proekt/pro-proekt.htm> http://www.istpravda.com.ua/themes/museum/view_news/